

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

UYGUR ŞAİR MEMTİLİ TEVFIK EFENDİ'NİN ÖĞRETİLERİ ÜZERİNE UYGHUR POET MEMTILI TEWFIK EPENDI'S DISCIPLINE

Raile Abdülvahit KAŞGARLI*

Öz

Memtili Tefvik Efendi (1901-1937), çağdaş Uygur edebiyatında önemli şahsiyetlerden biridir. Ayrıca eğitimci kimliğiyle çağdaş Uygur millî eğitim tarihinde derin izler bırakmıştır. Son zamanlarda şairin öğrencilerinden Mehmet Salih Artuş'un not defterine ulaşma imkânımız oldu. Bu not defterindeki şiirler, şairin 1930'lu yıllarda Atuş'ta halkın desteğiyle açtığı yeni usul okullarda öğrencilerine öğrettiği şarkılardan oluşmaktadır. İçerik olarak Çin sınırları içinde yayımlanma gibi bir durumda kalmadığı için, şair nasıl öğretmişse o şekilde saklanmış, herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.

Çalışmamızda şairin öğretileri ile ilgili bazı notlar yer aldı, öğretilerin yazılış özellikleri incelendi ve tıpkıbasımı okuyucularla paylaşıldı. Çünkü öğretiler; şairin dünya görüşünü, eğitim metodunu, halkı uyandırma, bilgilendirme yönündeki çalışmalarını ve mücadelesini, çalışmalarında yer alan Türkiye aydınlarının ve Türkiye Türkçesinin etkilerini yansıtmakla beraber, Yeni Uygurcanın Çağatay Uygurcasından gelişerek yeni şekillenmeye başladığı 1930'lardaki alfabeği yansıtmaktadır. XX. Yüz yılda Yeni Uygurcanın alfabesinin birkaç defa değiştirildiği göz önüne alınırsa öğretiler, Kültür Devrimi'ne kadar basılan kaynaklardan yararlanmak isteyenlere okuma konusunda bir ışık tutabilir. Kısacası öğretiler, dil bilgisi araştırmaları için kaynak olmanın yanı sıra toplum bilimi için de kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Memtili Tefvik Efendi, Uygur, Okul Şarkısı, Tıpkıbasımı, Alfabe.

Abstract

Memtili Tewfik Ependi (1901-1937), who is among the literary figures with important works of the modern Uyghur literature, has left a lasting impression on the Uyghur national education history with his academician identity. Recently, we had the opportunity to access to the notebook of Mehmet Salih Artuş, who is among the students of the poet. The poems in this notebook are composed of the songs that he taught to his students in the innovative schools opened with the support of the public in Atuş in 1930s. As it was not possible to publish the notebook within the boundaries of China due to its content, the notebook was kept as taught by the poet without undergoing any modifications.

We had certain notes on the discipline of the poet in our study. Furthermore, the wording samples of the disciplines were reviewed and the duplicate was shared with the readers as the disciplines both reflect his world view, his teaching method, his studies on and struggle for awakening and informing the public, the Turkish intellectuals contributing to the studies and Turkish of Turkey and reflect the alphabet of 1930s when the New Uyghur was developed from Chagatai Uyghur and was newly shaped. Considering that the alphabet of New Uyghur underwent a change in 20th Century for a few times, the disciplines may enlighten those who wish to utilize the sources published until the Cultural Revolution in terms of reading. In brief, besides being a source for linguistic studies, the disciplines also have the quality for sociology.

Keywords: Memtili Tewfik Ependi, Uyghur, School Songs, Duplicate, Alphabet.

0. Giriş

Memtili Tefvik Efendi (1901-1937) Doğu Türkistan'ın Atuş ilçesi Boyamet kasabasında doğmuştur. Gençliğinde eğitim için Türkiye'ye gelmiş ve tahsilini yapmış, bir öğretmen olarak yetişmiştir. İstanbul'da kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra memleketine dönmüştür. Şair 1930'lu yıllarda Doğu Türkistan'da yeni usul okul açma yönünde bir çığır açmış, eğitimci olarak Uygur millî eğitim tarihinde son yüz yılda eşi benzeri görülmeven başarılarla imza atmıştır. Halkı milli eğitim aracılığıyla cahillikten ve esaretten kurtarma yolunda henüz 36 yaşındayken katledilmiştir.¹ Şiirlerinin Uygur millî eğitimi ile iç içe olması, bu şiirlerin saklanmasına ve daha sonra yayımlanmasına vesile olmuştur.

Şairin vefatından 1981 yılına kadar olan süre zarfında, Doğu Türkistan'da yaşanan çeşitli siyasi hareketlerde aydınların sudan bahanelerle yok edilmesine, yazılı kaynakların ilk fırsatta yakılmasına rağmen, şairin şiirleri onun öğrencilerinin hafızalarında veya not defterlerinde muhafaza edilmiştir. 1981

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, e-posta: reyila.kasgarli@istanbul.edu.tr

¹ Şairin hayatı ile ilgili Türkiye Türkçesindeki ayrıntılı bilgi için bk. S. Mahmut Kaşgarlı (1998). "Yeni Uygur Türk Edebiyatı'nın Ünlü Temsilcisi Şair Mehmet Ali Tefvik", *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. No: 2071, s. 120-139; Alimcan İnanet (2003). "Ünlü Eğitimci Mehmet Ali Tefvik'in Edebi Kişiliği Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı dergisi*, Ankara: TDK Yay. Sayı: 15, s.143-158; Reyila Kaşgarlı (2014). "Çağdaş Uygur Şairlerinden Memtili Tefvik Efendi'nin Şiirleri Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Aktarma-Sözlük)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 74-81

yılında şairin manevi oğlu ve öğrencisi Mirehmet Seyit'in² "Bulak" dergisinde yayımlanan "Şair Tevpik" başlıklı makalesiyle³ Memtili Efendi'nin hayat hikâyesi ve yirmi üç şiiri, ilk defa okuyucularla buluşmuştur. 1997'de şairin hayatını anlatan çalışma- "Memtili Ependi" adlı kitap- Mirehmet Seyit'in hazırladığı ancak hayattayken yayımlanamadığı hatıraları temelinde, Ablikim Zordun'un da şairle ilgili hatırasından yararlanılarak, Yalkun Rozi⁴ tarafından yazılmıştır. İbrahim Alp Tekin'in hazırladığı *Memtili Ependi Şe'irliri*⁵ adlı kitap ise şairin 2000 yılına kadar çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış şiirlerinden ve şairin yakınları veya öğrencileri tarafından temin edilen 63 şiirden oluşmaktadır. Bu şiirler yayımlanırken, Uygurların siyasi durumuna uygun olarak, bazı kelimelere yönelik değiştirmeler yapılmıştır.⁶

1. Öğretilerin Bulunuğu

Memtili Efendi'nin öğrencileri içinde yurt dışına göç edenler de bulunmaktadır. Mehmet Salih Artuş (1920-2010) bunlardan biridir. Artuş, Uygur toplumu içinde Seley Hacim olarak bilinir. Çocukluğunda Atuş'taki dinî okulda, daha sonra Memtili Efendi'nin Yeni Usul Mektebi'nde 3. dönem öğrencisi olarak okumuştur. 1941-1942'de Gulca'ya gitmiş, 1945'te Atuş'ta ağır sel afeti olduğunda Atuş'a geri dönmüş, 1947'de tekrar Gulca'ya gelmiş ve buraya yerleşmiştir. 1981'de Türkiye'ye göç eden Artuş, vefatına kadar İstanbul'da yaşamıştır. Ticaret ile geçinen Artuş, toplum içinde vatanseverliği, hayırseverliği ile bilinir. Türkiye'deki yaşam sürecinde Yurt Büyüğü (Aksakal) olarak muhaceretteki Doğu Türkistanlılara her zaman sahip çıkmıştır. Türkiye'de Uygur toplumunun vatan davası ve mücadelesinde ön saflarda yer almıştır. Asim Baki'nin, Ahmetcan Kasimi başkanlığındaki üç vilayet hükümeti vekillerinin ölümüyle ilgili kuşkulara açıklık getiren kitabı "*Hunriz-Yoşurun Katillik*"ın basım ve dağıtımı, Artuş'un tek başına sağladığı maddi yardımıyla gerçekleşmiştir.

Yaptığımız araştırma sonucunda Artuş'un Memtili Efendi'nin şiirlerini temin edebileceğini öğrendik. Kendisiyle görüşme yaptığımızda hasta yatağında olduğundan sözlü olarak çok fazla bilgi edinme imkânımız olmadı. Fakat not defterini temin etti. İyileşmesini beklerken yaşamını yitirdi. (Allah rahmet eylesin). Artuş, Memtili Efendi'nin öğrettiği okul şarkılarını yazıya geçirmiş ve itinayla muhafaza etmiştir. Bu çalışmamızda tıpkıbasımını paylaştığımız, Artuş'un temin ettiği not defterindeki 17 şiir el yazısı şiirler olmakla beraber, yazılış özelliği olarak Memtili Efendi'nin yaşadığı dönemdeki yani Yeni Uygurcanın Çağatay Uygurcasından⁷ gelişerek yeni şekillenmeye başladığı 1930'lardaki alfabeyle yansıtılmaktadır. Ayrıca bu şiirler Çin sınırları içinde yayımlanma gibi bir durumda kalmadığı için, şair nasıl öğretmişse o şekilde saklanmış, herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Kültür tahribatı sonucu 1980 öncesindeki orijinal kaynaklara ulaşmanın çok zor olduğu bir ortamda öğretilerin bilinmesi, şairin dünya görüşünü, çalışmalarında yer alan Türkiye aydınlarının ve Türkiye Türkçesinin etkilerini daha derin anlamamız açısından önemlidir. Günümüzde Doğu Türkistan'da Yeni Uygurcanın haftada iki saat yabancı dil olarak öğretildiği sözde "çift dilli" eğitim sisteminin kurbanları, lise eğitimini Çin'de yatılı okullarda Çince aldıkları için, Yeni Uygurcanın Arap asıllı alfabetesini zar zor okuyorlar. Öğretilerin ve bu tür yazıların yazılış özelliklerinin ayrıntılı olarak incelenmesi, Yeni Uygurcanın başlangıç dönemindeki alfabetesini günümüzdeki alfabeyle karşılaştırma imkânı sunmakla beraber, Kültür Devrimi'ne kadar basılan kaynaklardan yararlanmak isteyenlere okuma konusunda bir ışık tutabilir.

2. Şiirleri "Öğretiler" Olarak İsimlendirilişimizin Nedeni

Uygur toplumunda okul şarkıları, yeni usul okulların vuku bulmasıyla ortaya çıkan bir kültür hadisesidir. Türkiye'den Doğu Türkistan'a giden öğretmen Ahmet Kemal'in, 1914'te Atuş Eksak'ta kurulan "Habibzade Darülmuellimin" okulunda öğrencilere Türkçe okul şarkıları öğrettiği, Tatar eğitimci Abdulla Bobi'nin tertiplemesiyle Gulca'da bulunan yeni usul okullarında yılda bir kez "edebiyat gecesi" düzenlenerek şiir okuma ve okul şarkısı söyleme etkinliklerinin yapıldığı bilinmektedir. Yeni usul okulların

² Mirehmet Seyit (1923-1991) Atuş'un Meşhet kasabasında doğmuştur. 1935'te Memtili Tevfik Efendi'nin kurduğu "İzcilar Grubu"na katılmıştır. 1939-1942 yılında Kaşgar Öğretmen Okulu'nda okumuştur. Kaşgar ve Atuş'ta sanatçi, öğretmen, okul müdürü gibi görevlerde bulunmuştur. 1949 sonrası Atuş eğitim sahasının sanat işleri görevlisi olarak çalışmıştır. 1959-1987 yılında Atuş Kültür Müdürlüğü'nde çalışmıştır. "Buğra Mukamı"nın mucididir. 18.10. 1991 tarihinde vefat etmiştir.

³ Mirehmet Seyit (1981). "Şair Tevpik" *Bulak Dergisi*, S. 3, s. 228- 253

⁴ Yalkun Rozi (1966-) Atuş'un Ağu kasabasında doğmuştur.1987'de Şinciang Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun olmuş, Şinciang Halk Radyosu'nda muhabir, "Şinciang Maarif Gazetesi"nde yazar gibi görevlerde bulunmuştur. 2001 yılından beri Şinciang Maarif Neşriyatı'nın ders kitap düzenleme bölümünde Uygur Anadili ve Edebiyatı ders kitaplarının yazarlığı ve editörlüğünü yapmaktadır. Uygur toplumu içinde eleştiri yazıları ile bilinen aydındır. Bugüne kadar komisyon içinde görev alarak düzenlediği ders kitapları dışında, kendisinin hazırladığı lise ve üniversite edebiyat ders kitapları, öğretmenler için kaynak kitaplar olmak üzere toplam on üç kitabı yayınlanmıştır. Eleştiri yazılarından oluşan beş kitabı yayınlanmıştır.

⁵ İbrahim Alp Tekin, Haz.(2000). *Memtili Ependi Şe'irliri* (Memtili Efendi Şiirleri) Urumçi: Şinciang Halk Neşriyatı, ss. 85

⁶ İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 84

⁷ Doğu Türkistan'da Çağatay Dili ve Edebiyatı ile ilgili sistemli araştırmalar, 1980 sonrası başlamıştır. Bilim insanlarının ve araştırmacıların çalışmaları sonucunda "Çağatay Uygur Dili", "Çağatay Uygur Edebiyatı" terimi yaygınlık kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdurop Polat (1993). "Çağatay Tili Degen Atalgu Togrisida" (Çağatay Dili Denen Kavram Üzerine), *Çağatay Uygur Tili Tetkikatidin İlmii Makaliler*, Pekin: Milletler Neşriyatı, s. 1-9

şarkılarında çağın ideolojisi yani millî duyguyu uyandırma, toplumu, ülkeyi kalkındırma, bilgiye, yeniliğe merak sarma gibi düşünceler belirgin şekilde ifade edilmiştir.⁸

1930'lu yıllar yeni usul okulların Doğu Türkistan'da yaygınlaştığı ve okul şarkılarının sistemli biçimde oluşturulduğu dönemdir. Bu alandaki emekçilerin başında şair, müzisyen, eğitimci Memtili Tefvik Efendi gelir.⁹

Memtili Tefvik Efendi, yeni usul okullarını Doğu Türkistan'ın dört bir yanında yaygınlaştırmak, çocukları eğitmek, halkı uyandırmak, vatani ve toplumu cehaletten, istiladan kurtarmak için yakın arkadaşı Sopizade (Memtimin Kari Hacı)'yi 1934'te Aksu'ya göndermiş, Aksu'da ilk öğretmen yetiştirme okulunun kurulmasını sağlamıştır. ¹⁰ 1935'te öğrencisi ve mücadele arkadaşı Abdurehman Şair başkanlığındaki ona yakın kişiyi Aksu'ya göndermiştir. Onlar Memtili Efendi'nin bestelediği şiirlerinden "Meripet Marşı", "İzciler Marşı", "Oyğiniñ Ehl-i Veten", "Kutuluş Yolida", "İrpan Künliri" başlıklı halkı uyandırma konulu şarkıları öğrencilere öğretmiştir. ¹¹ Aksu'da kurulan "Niyaziye", "Mektipi İsmailiye", "Veten Yunusiye", "Sutuk Buğrahan", "Tömür Gazi", "Turaniye", "Subhi Saba", "Abbasiye" gibi okullar, Memtili Efendi'nin başlattığı eğitim reformunun meyveleriydi. ¹² Bu dönemde Boyamet dışındaki kasabalardan, başka ilçe ve illerden aydınlar Atuş'a gelmiş, Memtili Efendi'nin eğitim müfredatı, eğitim programını almış, jimnastiği ve okul şarkıları öğrenmiştir. Daha sonra öğrendiklerini gittikleri memleketlerinde uygulamış, çocuklara öğretmiştir. Memtili Efendi'nin yaktığı kıvılcım, bir ışık olup her yeri aydınlatmaya başlamıştır. Korla, Lopnur, Bügür, Kuça, Aksu gibi il ve ilçelerde peş peşe yeni usul okulları açılmaya başlamış, Memtili Efendi'nin sözünü yazarak bestelediği "Biz Muellim", "Biz İzcilarmız" isimli şarkılar, her yerde yankılanmıştır. ¹³ Şairin "Biz Muellim" konulu şiirinin farklı bölgelerde farklı varyantlarda yaygınlaştığı, Memtili Efendi'nin kurduğu "İzciler grubu"nun benzerlerinin diğer bölgelerde de kurulduğu, bu grubun birer saygın kuruluş olarak polislerin bile yapamadığı güvenliği ve eminliği koruma işlerini yaptığı, polisten çekinmeyenlerin izcilerden çekindiği, izciler grubunun farklı bölgelerde 1935'in farklı aylarında kurulmaya başladığı, 1940'lara kadar mevcudiyetini koruduğu, Memtili Efendi'nin kırktan fazla şiirinin bestelenerek okul çocuklarına öğretildiği bilinmektedir. ¹⁴

Aksu Şehri Tarih Materyalleri- Maarif Mecmuası'nda (5. Cilt), Memtili Efendi'nin beş şarkısı, "Geçmişteki Okul Şarkıları" başlığı altında sözleri değiştirilerek ve müellifin Memtili Efendi olduğu belirtilmeden verilmiştir. Ayrıca "Biz Öğrenciyiz" (İzciler) başlıklı şarkının 1948 yılında Nanking (Nenjing)'de yayımlanan Tanrı Dağ Resimli Dergisi'nde yer aldığı, 1950'de Şi An'da yayımlanan "Şinciang Halk Şarkıları" isimli kitapta notasıyla beraber yer aldığı kaydedilmiştir. ¹⁵

Görüldüğü gibi, şair şiirlerini besteleyerek öğrencilerine öğretmiştir. Öğrencileri ise öğretmen olduktan sonra yine bu şarkıları başka öğrencilere öğretmiştir. Şiirlerin muhtevası incelendiğinde, bu şiirlerin okul şarkısı olarak öğretilirken çocuklara özgüven aşılandığı, millî duyguların uyandırılmaya çalışıldığı, bilgiye önem verilmesi gerektiği ve eğitimin önemi vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Memtili Efendi'nin yaşadığı dönemde, Doğu Türkistanlılardan Türkiye'de okuma fırsatı elde eden kişi sayısı zaten çok azdı. Memtili Efendi, bu şahıslardan biri olarak öğretmenlik mesleğinin eğitimini Türkiye'de almıştır. Şair, öğrencilerini millî duygularla yetiştirmeye çabalarken, Türkiye'de yazılan ve okunan şiirler ve şarkılardan da istifade etmiştir. Gerçi Artuş şiirlerin girişinde "1933-yıldın 37-yilge keder merhum ustazimiz Muhemmed Ali Tefvikniñ inkişabi icadî şiir eserleridur" şeklinde not yazmış ise de "Annem Beni Yetiştürdi (1)" başlıklı şiir aslında bir türküdür. Türkiye'de alay marşı olarak okunan ¹⁶ bu şarkının bazı sözleri değişmiş ise de, genel olarak bire bir öğretildiği anlaşılmaktadır. "Seherler Ağlayan Bülbül (12)" ise Âşık Veysel'in ünlü şiiri "Seherde Ağlayan Bülbül"dür. ¹⁷ Bu şiiri Kaşgarlı, Memtili Efendi'nin "Türkiye Türkçesi ile yazdığı şiiri" olarak vermiştir. ¹⁸ Ancak şiirin içeriği karşılaştırıldığında, Âşık Veysel'in "Seherde

⁸ Yalkun Rozi (2013). "Memtili Ependiniñ Mektep Nahşiliri Toğrisida" (Memtili Efendi'nin Okul Şarkıları Hakkında), *Oyğinivatkan Ecdad Rohi* (Uyanmakta Olan Ecdat Ruhı), Şinciangdiki Yazguçılarnıñ Nadir Eserleri Serisi, Urumçi: Şinciang Pen Tehnika Neşriyatı, s. 299-302

⁹ Yalkun Rozi, *agm.*, s.302

¹⁰ Abdulla Talip (1990). *Uygur Maarip Tarihidin Uçirıklar* (Uygur Eğitim Tarihinden Haberler), 2. bs., Urumçi: Şinciang Halk Neşriyatı, s. 115

¹¹ Yalkun Rozi (1997). "Untulğan Engüşter-Tefvik Rohi" (Unutulğan Kıymet- Tefvik Ruhı), *Şinciang Medeniyiti*, S. 4., s. 16-17

¹² Abdulla Talip, *age.*, s. 116

¹³ *Age.*, s. 115

¹⁴ Rozi İbrahim (1987). "Şayar Nahiyisiniñ Medeniy- Maarip Tarihidin Kiskice Eslime" (Şayar İlçesinin Kültür Eğitim Tarihinden Kısa Hatıra), *Şinciang Tarih Materiyalliri*, S. 20, s. 142- 149; Abdurahman Mamut Diyar, (1987). "Aksu Konişer Maarip Tezkirisi" (Aksu Konaşer Eğitim Tezkeresi), *Şinciang Tarih Materiyalliri*, S. 20, s. 236- 246; Yalkun Rozi, *agm.*, s. 16-18

¹⁵ Mirehmet Seyit, Yalkun Rozi, Ablikim Zordun (1997). *Memtili Ependi*, Urumçi: Şinciang Üniversitesi Neşriyatı, s. 267-269

¹⁶ Türkü sözleri, <http://www.forumdas.net/turku-sozleri/annem-beni-yetistirdi-vatana-yolladi-sozleri-113242/> (25.03.2012, 20:17)

¹⁷ Seherde Ağlayan Bülbül <http://www.turkuyurdu.com/seherde-aglayan-bulbul-1-4213.html> (27.03.2012, 22:15)

¹⁸ Sultan Mahmut Kaşgarlı (2004). "Çağdaş Uygur Edebiyatı Şairi Mehmet Ali Tefvik'in Şiirlerine Çağdaş Türkiye Edebiyatının Etkileri", *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*, İstanbul: Çağrı Yayınları s. 221-222

Ağlayan Bülbül” başlıklı şiiri olduğu anlaşılmaktadır. Yani bu şiir Memtili Efendi’nin yazdığı değil öğrettiği okul şarkısının sözüdür. "Dağ Başını Duman Almış (13)" şiiri, 20 Haziran 1938 tarihinde "Gençlik ve Spor Marşı" olarak kabul edilen Gençlik Marşı’dır.¹⁹ "Arı Gezer (14)" ise Ali Ulvi Elöve’nin "Çalışalım" başlıklı şiiridir.²⁰

"Öğreti" kelimesinin anlamı, sözlükte şöyle verilmiştir: *a. fel.* 1. Bilimde, felsefede bir görüşü bir sistem içinde belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olarak oluşturan ilke ve dogmalar bütünü, doktrin. 2. Toplumda herhangi bir alanda çığır açan bir düşünce adamının ortaya koyduğu görüşler, ilkeler bütünü, doktrin: "Öğretisini başkalarına iletebilmekten umudunu kestiği anlar bile oluyordu." -H. Taner. 3. Birbirine bağlı bilimsel veya felsefi düşünceler birliği, meslek. 4. Belli bir görüşe dayalı çalışma anlayışının bütünü.²¹

Şair kendi şiirlerini besteleyerek öğrencilerine öğretmiştir. Bunun yanında Türkiye’de öğrendiği şiir ve şarkıları da öğretmiştir. Öğretirken bilinç oluşturulmasını ve millî duyguların derinleştirilmesini hedeflemiştir. Şairin öğrettikleri belli ideolojiyi sergileyen şiirlerdir, Uygur toplumunun geleceği için ilgili ve bilgili gençler yetiştirme fikrinin mahsulüdür. Bu nedenle şairin öğrettiklerini "öğretiller" olarak adlandırmayı uygun bulduk.

3. Öğretilerin Yazılış Özellikleri

Şiirlerde sesleri ayırt edici hareke sistemi, $\text{ا}^{\text{ب}}\text{ا}^{\text{ف}}\text{ا}^{\text{و}}\text{ا}^{\text{ح}}\text{ا}^{\text{د}}\text{ا}^{\text{ذ}}$ hariç, hiçbir kelimedede bulunmamaktadır. Dolayısıyla "a, e" ünlüleri için üstün işareti (َ), "é, i" ünlüleri için esre işareti (َ) olmadığı gibi, "o, ö, u, ü" ünlülerini kalınlık- incelik, darlık- genişlik bakımından ayırıcı ötrü işareti de (ُ) yoktur. Bu nedenle ünlüler, kelimenin ses yapısına ve Yeni Uygurcanın telaffuz kurallarına göre transkript edilmiştir. Ancak şiirlerin Çağatay Uygurcasının yazılış özelliklerini koruduğundan hareketle, imlaya bağlı kalmaya özen gösterilmiştir.

Bu şiirlerde tespit ettiğimiz ünlüler "a, e, é, i, o, u, ö, ü" olmak üzere toplam sekiz tanedir. Ünsüzler ise "b, p, t, c, ç, h (gırtlak ünsüzü), ħ (arka damak ünsüzü), d, r, z, s, ş, ğ (arka damak ünsüzü), f, k (arka damak ünsüzü), k, g, ñ (arka damak ünsüzü, nazal n), l, m, n, v, y" olmak üzere toplam yirmi üç tanedir. "j" ünlüsü ile yazılan örnek bulunmamaktadır.

3.1. Ünlülerin Yazılışı

3.1.1. /a/ Ünlüsünün Yazılışı

"a" ünlüsü için elifin değişik şekilleri ve he harfi kullanılmıştır. Ön seste medli elif (ا) ile yazılmıştır²². Örneğin:

ÂÛáÇiÇä ağlayan äÇãÓ Â asman

İç seste ister kapalı hece ister açık hece olsun, elif (ç) ile yazılmıştır. Örneğin:

äÓÇÊÂ atasin ÔÇ íÑî şägirdi
ÑÇáÑÇi farlar ŞÇÓÊÂ atsağ

Son seste ise he (o) veya elif (ç) ile yazılmıştır. Örneğin:

íÇÑÇ yara ŞæáÛo kolğa
ŞÇÑÇ kara ÇæáÓo olsa

3.1.2. /e/ Ünlüsünün Yazılışı

Ön seste hemzeli elif (ä), elif ye (ç í) veya elif (ç) ile yazılmıştır. Örneğin:

Ä ÑáÇÑi erleri ÇíÑáÇÑi erleri
Ä Ê İŞÇä devam et Çiäli emdi

ÇbÑÇi o etrafge

Ünlem edatlarından seslenme edatı "ey" kullanılmıştır ve bu kelimedede geçen "e" ünlüsü için elif (ç) veya hemzeli elif (ä) kullanılmıştır. Örneğin:

Çi ÊÑß íæÑî ey türk yurdi Ä ì íÇÑÇäáÇÑ

ey yâranlar

İç seste elif (ç), he (o) veya ye (í) ile yazılmıştır. Örneğin:

BæÓáÇÑ közler İoÑÎÊ áÇÑäüð derehtlemin

¹⁹ Gençlik Marşı http://www.beethovenlives.net/genclik_marsi.htm (28.03.2012, 14:38)

²⁰ Çalışalım <http://www.dersimiz.com/siir-1585-Calisalim.html> (28.03.2012, 15: 52)

²¹ Büyük Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5385ccaefe591.96960306 (24.05.2014, 13:34)

²² Bu özellik, Çağatay Türkçesinden devam eden yazılış özelliklerinin tipik bir örneğidir. Çağataycadaki yazılış özelliği için bk. Ersin Teres (2013). Çağatay Türkçesi-Dil Bilgisi ve Metin Çalışmaları, İstanbul: Sürat Üniversite Yayınları, s.52

ÇiÓÁóíái işleyli ÓiÓİİß sizdek
 Son seste ise he (ø) ile yazılmıştır. Örneğin:
 Ā íáø ile ÓiÓáÇÑ ø sizlerge
 Ā ááÑø ellere äøÑøİø nerede

3. 1. 3. /é/ Ünlüsünün Yazılışı

Ön seste elif ye (Çí) ile yazılmıştır. Örneğin:

ÇiÓiá ä ézilgen

İç seste ye (í) ile yazılmıştır. Örneğin:

ÈiÑi béri İÑi géri
 İfi dédi BÍÓiáÓø kesilse

“é” sesi, Yeni Uygurcanın şu anki fonetik imlasında ayrı bir harf ile ifade edilmektedir.

3. 1. 4. /i/ Ünlüsünün Yazılışı

Ön seste elif ye (Çí) veya elif (Ç) ile yazılmıştır. Örneğin:

ÇiÓÈÈİÇíái istibdâdni ÇiáŞáÇÈ äiĴ inķilâbniñ

ÇiáoÑiileri ÇiÓÁóíái işleyli

ÎÉáÇi Ç ihtilâf

İç seste ye (í) ile yazılmıştır. Örneğin:

İİÇä ğ vicdân íááŞ yillik

ÈÇÈÇäiÓ babamız ŞíáİæŞ kilduk

Son seste ye (i) ile yazılmıştır. Örneğin:

Èæáİi boldi íæáİæØi yulduzi
 æááoÑi gülleri ÈiÑiáİi bérildi

“i” sesi, bu şiirlerin imlasında ifade edilmemektedir. Fakat arka damak ünsüzü olan “k” ve “g” sesleri ve dış-dış eti ünsüzü “s” ile gelen “i” lerin, telaffuzda bazı kelimelerde “i” olması, Yeni Uygurcada yaygın bir durumdur. Ayrıca “i” sesi yazıda ifade edilmese de (1), (12), (13), (14) numarada yer alan aslı Türkiye Türkçesi olan şiirlerde bazı kelimelerde bu sesin mevcut olduğunu biliyoruz. Ancak Yeni Uygurcada “i” sesinin yazıda ifade edilmeyişi ve transkripsiyonda da gösterilmemesinin genel olarak kabul görüldüğü esas alınarak, çalışmamızda “i” sesi “i” olarak gösterildi.

3. 1. 5. /o, u, ö, ü/ Ünlülerinin Yazılışı

Bu ünlüler, ön seste elif vav (Çæ) ile yazılmıştır. Örneğin:

ÇæÑiæäiÓ ordumuz ÇæÑæáæ örülüp

ÇæiÚæÑÓÉÇä uyğuristan Çæ æä üçün

İç seste sadece vav (æ) ile karşılanmaktadır. Örneğin:

íæáİÇÓáÇÑi yoldaşlari Bæ köp

Í áÚæ i alğuçi æÑ æáİi çörgüldi

Son seste bu ünlülerle gelen kelimelere rastlanılmamıştır.

Ünlüler, Türkçe kelimelerin çoğunda özellikle fiillerde imlaya yansıtılmıştır. Köken olarak Türkçe olsa bile ünlü yazılmayan kelimeler de bulunmaktadır. Örneğin:

ÈÑB Türük ÈĴÑiä teñrim

3. 2. Ünsüzlerin Yazılışı

Şiirlerde be (È), pe (), dal (İ), cim (Î), çim (), re (Ñ), gayın (Ú), fe (Í), şın (Ó), kaf (Ş), kef (ß), çift keşideli kef (), üç noktalı kef (Ĵ), lam (á), mim (ä), nun (ä), ye (í), vav (æ) seslerinde, ünsüz olarak bir harf bir sesi karşılamaktadır. Bunların içinde çift keşideli kef () “g” sesini, üç noktalı kef (Ĵ) nazal “n” sesini ifade etmektedir.

Köp kelimesi hem be (È) ile BæÈ şeklinde, hem de pe () ile Bæ şeklinde yazılmıştır. Bu durum, Çağatay Uygurcasında b, p harflerinin bazı kelimelerde karışık kullanılma özelliğinin, Yeni Uygurcanın başlangıç döneminde muhafaza edildiğini gösterir. Biz transkripsiyonda imlaya bağlı kalarak, bu sesleri ne yazıldıysa o şekilde verdik.

te (Ê), hı (Î), ha (Ç), he (ª), zel (Ĵ), sin (Ó), sat (ص), tı (ط), zı (ط), ze (ز) harflerinin ifade ettiği sesler ve bu harflerin yazılış şekilleri şöyledir:

3. 2. 1. /t/ Ünsüzünün Yazılışı

"t" ünsüzü, te (Ê), tı (ط) harfleri ile yazılmıştır.

Ön seste ince sıradan kelimelerde ve kalın sıradan olan kelimelerde te (Ê) tercih edilmişken, kalın sıradan olan bazı kelimeler için tı (ط) kullanılmıştır. Örneğin:

ÊæÊÓä	tütsun	ÊĴÑîä	teñrim
ÊÑŞî	terekķî	ÊîÊÑóîä	titresin
ÊĴĴ	tañ	ÊæÛÑĈä	toğram
طĈÛ	tağ	طĈäĈŞ	tağmağ

İç ses ve son seste "veŧen" ve "nekrâŧ" kelimeleri hariç, ister ince sıradan kelimeler olsun, ister kalın sıradan kelimeler olsun hepsi te (Ê) ile yazılmıştır. Örneğin:

ĈîÊĴĈ	ittifak	äβÊÊ	mekteb
æÊÑĈÓäöĈ	otrasında	ÊĈÓ	taş
Ä Ê	İğĈä devam et	İöÑîÊ	dereğt

"veŧen" ve "nekrâŧ" kelimelerinde tı (ط) ile yazılmıştır.

æطä	veŧen	ط äŞÑĈ	nekrâŧ
-----	-------	--------	--------

3. 2. 2. /s/ Ünsüzünün Yazılışı

/s/ ünsüzü, sin (Ó), sat (ص) harfleri ile yazılmıştır. Türkçe (Uygurca), Farsça ve bazı Arapça kelimeler, ön seste sin (Ó) ile yazılmıştır. Bazı Arapça kelimeler ise sat (ص) ile yazılmıştır. Örneğin:

ÓĈäİĈ	sancage	ÓæÊæä	sütüm
ÓĈĴĈ	saña	ÓĈ ĈÑîäíÒ	saçarmız
ÓĈíö	sāye	ÓĈİĈÊ	sādet
صİŞî	şidki	صĈİşilāğ	

İç seste bir kaç Arapça kelime hariç, sin (Ó) ile yazılmıştır. Örneğin:

İöÓíäîÒ	desseyimiz	ÓíÓäĈÑîä	sizlerdin
İÓİ	cesed	ĈíÓäĈÑäĈî	ismarladı
ÊĈÓÊæÑäĈÓĈĴ	basturmasañ	ĈíÓÊÊİĈİ	istibdād

Bazı Arapça kelimeler sat (ص) ile yazılmıştır. Örneğin:

صÑî	‘eşr-i	صİ	meğşed
صĈ	keşd	صĈ	neşîhet

Son ses durumunda sin (Ó) ile yazılmıştır. Örneğin:

ĈæäāĈÓ	olmas	ŞĈíÊäĈÓ	ğaymas
--------	-------	---------	--------

3. 2. 3. /z/ Ünsüzünün Yazılışı

Ön seste zı (ط), zel (ز), ze (ز) harfleri ile yazılmıştır. Örneğin:

طĈäā	zālimlar	طäÊ	zūlmet
ÒöİÑ	zefer	ذĈäĈä	zāmān
ÒæĈá	zavāl	ÊæÒ	toz

İç seste bazı Arapça kelimelerde zel (ز) harfi, bazılarında ise zı (ط) harfi kullanılmıştır. Diğer kelimelerde ze (ز) kullanılmıştır. Örneğin:

زĈäÊ	hizmet	ط'äíä	muzlim
زĈ	nezher	ÊíÒĈÑ	bizār
ŞíÒíäĈizil		ز'ä	‘eziz

Son seste ze (ز) ile yazılmıştır. Örneğin:

íæäíæÒ	yulduz	ÊíÒ	biz
ĈíäĈäíäÒ	imānimiz	ŞíÒ	ğiz

3. 2. 4. /h/ Ünsüzünün Yazılışı

Ön seste hı (Í), ha (ح), he (ħ) harfleri ile yazılmıştır. Örneğin:

حĈ	helğ	ħ	hem
حĈäÊ	hizmet	ħîÊ	hōriyet

İç ses durumunda hı (Í), ha (ح), he (ħ) ile yazılmıştır. Örneğin:

حĈ	mağv	İ'ĈäÊ	cahālet
حĈ	şübhi	Ş'äîäĈä	ğehrimān

Son seste, ha (ح) ile yazılan örneklere rast gelinmiştir.

حĈ	fetiğ	صĈİ	şilāğ
----	-------	-----	-------

Çağatay Uygurcasında mevcut bulunan se (ث), je (), dat (ض) harfleri ile gelen kelimeler, bu şiirlerde geçmemektedir. Fakat ilk şiirin (1) üst kısmındaki Artuş'un notunda se (ث) harfi ile yazılmış "eser" kelimesi bulunmaktadır. Şiir dışındaki not ve açıklamaları, inceleme konumuza dâhil etmediğimiz için, yazılış özellikleri bahsinde bu kelimeye değinmedik.

Arapça kelimelerde kullanılan ayın (ع) ünsüzü, Türkçede karşılığı olmayan harftir. Biz bu harfi transkripsiyonda (') işareti ile gösterdik.

3. 3. Bazı Eklerin Yazılışı

1) Eklerde, Çağatay Uygurcasının özellikleri görülmektedir. Tonsuzla biten bazı kelimelere tonluyla başlayan ek getirilmiştir. Örneğin:

ÈiÈËbitdi ÊæááíÓÏæÑ tolmişdur
ÊÇÛ ÂÊË tañ atdi ÊÑËÏæÑ türükdur

2) Yeni Uygurcanın fonetik imlasında bitişik yazılan bazı ekler, bu şiirlerde ayrı yazılmıştır. İsimlerde görülen eklerin yazılış şekli, Osmanlı Türkçesindeki yazılış şekli ile farklılık göstermektedir.²³ Biz transkripsiyonda bunları birleşik yazmayı uygun bulduk. Ayrı yazılan ekler şunlardır:

(1) İsmın çokluk eki {+IAr}, bazı kelimelerde ayrı yazılmıştır. Örneğin:

íí Ê áÇÑ yigitler ÜÇáíá áÇÑ o zâlimlerge
ÊæÑËË áÇÑ burcekler ٭ÇÛ áÇÑ tağlar

(2) İlgı hâli eki {+niñ}, kelimedden ayrı yazılmıştır. Örneğin:

ÊÑË äiÇ türükniñ ŞíáÜÇä äiÇ kilganniñ

(3) Uzaklaşma hâli eki {+den}²⁴, kelimedden ayrı yazılmıştır. Örneğin:

ÖÑŞ İöä şerkden ÜÍáÊ İöä gefletden

(4) İsim yapım eki {+IİK} , {+çi}, kelimedden ayrı yazılmıştır. Örneğin:

ŞæÊ áíË kuvvetlik ÍíÇäÊ ìhıyânetçi

3. 4. Alıntı Kelimeler ve Onların Eklerinin Yazılışı

1) Alıntı kelimeler, Arapça ve Farsçadan giren kelimelerdir. İmlada asıl yazılışlarını muhafaza etmektedir. Uygur Türkçesinde olması gereken ünlüler, imlaya yansıtılmamaktadır. Örneğin:

>قلا helk æbä veţen
>ÑíÊ hõriyet >دسâÊ hizmet

2) Ekler genel olarak ayrı yazılmıştır. Fakat bunların yanında bitişik yazılan örnekler de bulunmaktadır:

(1) Yaklaşma hâli eki {+KA} , {+GA} (Türkiye Türkçesinden alınan şiirlerde {+A}) kelime ile bitişik yazılmıştır.

æبنا vatana ٭ Ñ·İÇ etrâfge

(2) Bulunma hâli eki {+DA}, kelime ile bitişik yazılmıştır.

ÜááÊİo zulmetde ٭Ñİİo tarafda

4. Öğretilerde Görülen Türkiye Türkçesine Ait Dil Unsurları

4.1. Benzerlik ve Kuvvetlendirme Edatı da, de

Yeni Uygurcada benzerlik veya kuvvetlendirme anlamı taşıyan bağlama edatı "mu", bazı şiirlerde Türkiye Türkçesi'ndeki şekli ile "da, de" olarak kullanılmıştır ve Yeni Uygurcadaki yazılış biçimiyle bitişik yazılmıştır:

Millet yolida ketsede bu baş
İşleyli emdi haydi arkadaş (8/3,4)
Türük nâmimiz tâze hem işlekdur bizniñ şanimiz
Basturmaymiz, çıksada -düşmenni yurtğa canimiz. (10/6)²⁵

4. 2. Hal Ekinden Önceki Yardımcı Ünsüz

Yeni Uygurcada bulunma eki {+DA}'dir. Bu ek yardımcı ünsüz almadan kullanılmaktadır. Şiirlerde ünlülerden sonra yardımcı ünsüz almış şekliyle- Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla- görülmektedir.

Neççe yıl zulmet içinde kalduk,

²³ Bu eklerin Osmanlı Türkçesindeki yazılış şekli için bk. Faruk Kadri Timurtaş (1996). *Osmanlı Türkçesine Giriş*, 14. bs., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, C. 1, s. 111-116; Mustafa Özkan, Hatice Tören (2008). *Osmanlı Türkçesi*, İstanbul: 3F Yayınları, C.1, s. 57-63; Hayati Develi (2008). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*, İstanbul: Kesit Yayınları, C. 1, s. 75, 96-97

²⁴ Bu ek günümüzde {+Din} şeklinde kullanılmaktadır.

²⁵ Türkiye Türkçesindeki DA edatının, şairin şiirlerinde kullanıldığı bir başka örneğe, şairin Doğu Türkistan'da yayımlanan şiir kitabında rastlıyoruz: *Oylıma héç! Bude kéter* (63/2). bk. İbrahim Alp Tekin, age, s. 81

mañmaduq 'irfān yolinde (6/8)

4. 3. Şimdiki Zaman Eki {-yor}

Türkiye Türkçesindeki şimdiki zaman eki {-yor}, Memtili Efendi şiirlerinde kullanılmıştır.

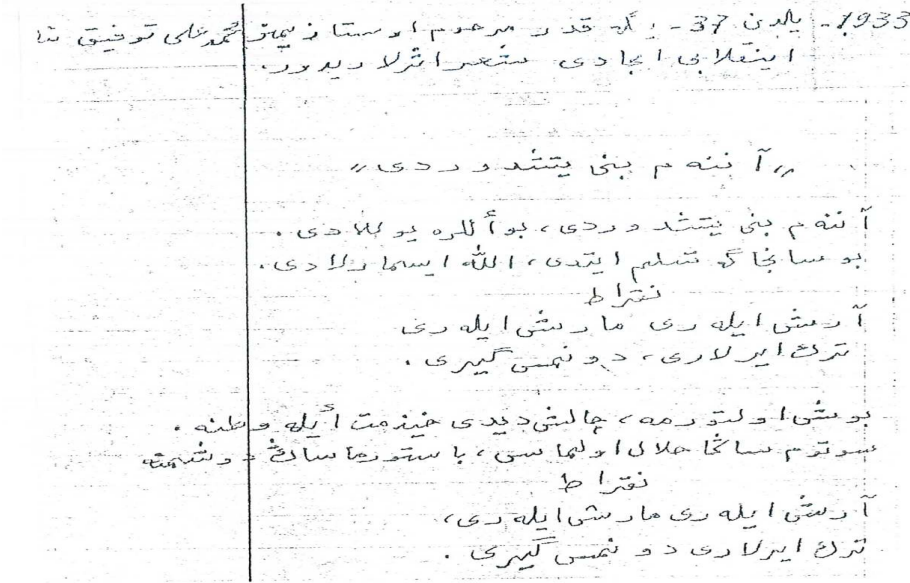
Uluğ yurdum ey sevgili ölkem

Söyle saña yol nerede yol **bireyoruz** (9/5)

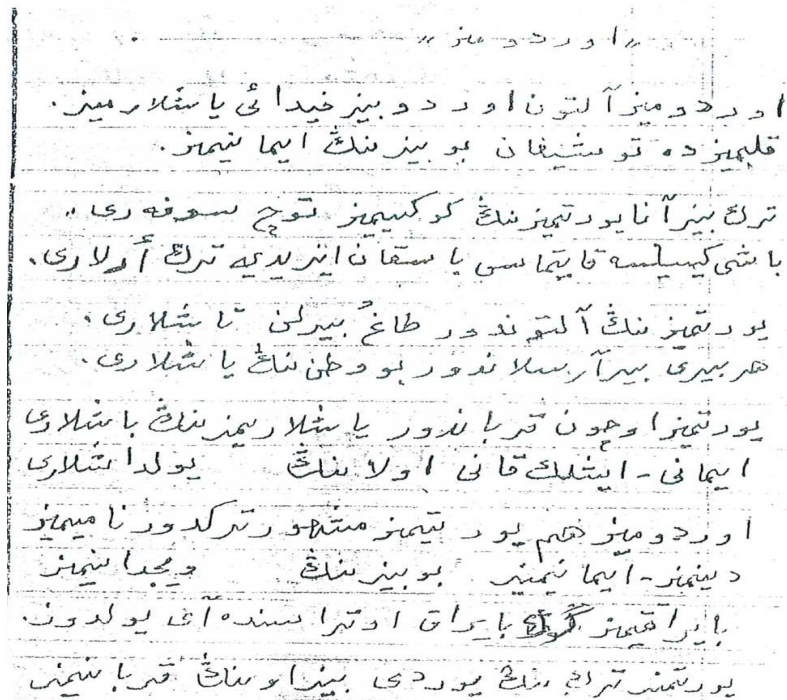
Burada "ber-" (vermek) fiili Uygur Türkçesi'ndeki b'li şekliyle kullanılmıştır. Ancak şimdiki zaman eki Türkiye Türkçesi'ndeki {-yor} şeklindedir. ber-i-yor-uz>bir-e-yor-uz. Yeni Uygurca'da "sözle" şeklinde kullanılan fiil, Türkiye Türkçesindeki şekliyle "söyle" olarak kullanılmıştır.

5. Öğretilerin Tıpkıbasımı

(1) Annem Béni Yétişdürdi (Annem Beni Yetiştirdi)

(2) Ordumuz (Ordumuz)

(3) Nurlandurdi (Nurlandırdı)

نورلاندوردی «
نورلاندوردی یورتلاریمیزی قوسولدی کون توشوپ
عدل عدالت قورولوپ، هسبببظالم لار اولسه،
صوه اوردی اورولوپ - اورولوپ - اورولوپ،
ای غازی شوایه نیازهاچی آتاسن میلتک یا شا
غیره تیلک بیرکن بوگون بیز، عصری هکیمتیه او تویمیز
تیز اوغور لار، بیربولوپ - بیربولوپ - بیربولوپ،
کوپ زامان لاردی بیری بیزلار، اینز یلگن خلق ایدوش،
آیلادی بیزلارنی آزاد، دوزی ایستیدانی بر باد،
صمدی، بیزکن قوزغولوپ - قوزغولوپ - قوزغولوپ،

(4) Çin Adâlet (Gerçek Adalet)

چین عدالت «
چین عدالت، بیرکه تو قشغان، بیزگونشش شکمنده سن،
بو اینز یلگن خلق کینک با سنیفه، بولکوش سایه سن،
غیره تیلک بیرله آچیلغان، ایستلاب ننگ کولی بیز،
دینیزن قلبیمیز ساقلار وطن نی، قورلیمیز،
بوسنک آچقان یول کورده چاریمای آتساق قدم،
کوپ یا شا ریمیز، نورسا چاریمیز هم آتساریمیز ده عیدم،

«بیز شائىلى او يىغور»

بیز شائىلى او يىغور او يىغور اوق ايىمىدى،

عرفان سويىگلا جواغنا نورو قايىمىدى.

بیتدى جهنالت بو ادنگه مينىده،

بیز مهر فتن قولىغه آلدوق ايىمىدى.

بیز اى پيگنت لار حكمت قىلايلى،

حكمت يولىمىده جىزمت قىلايلى.

بو جىزمت ده بولدىق برابر،

بیز حكمت بيز بيز قوزغالدوق ايىمىدى.

بیز نجه يىلار نكلمىده قالدوق،

هيچ يول تاپالماي بيز نارهجه لاندوق،

تارىق آتدى ادنگه م بولدى يوروشلوق،

قانالار بيز بيز، نام آلدوق ايىمىدى.

يوق بولدى ده هشت بولدى آمانلىق،

بیتدى يىمانلىق بولمىدىق ايىمىدى.

(6) İleri Marş İleri (İleri Marş İleri)

« ایلاری هارمیش ایلاری »
ایلاری مارمیش ایلاری ، بیز ترکستان اولاری ،
ماکینک بیز آلدیمیزگه ، تیتیه تیب هریرلاری .
نه ایدی او تگن ذامانلارای یارانلار یورقنه تولغان آغده خفا نلا
بای نادای یوق ایهری بولدوقا ایستاقا بیز نورغا تولدی بوز قای نلا
تقریظ .
ایلاری مارمیش ایلاری ای ترکستان اولاری ،
ماکینک بیز آلدیمیزگه ، تیتیه تیب هریرلاری .
نجه ییل ظالمیت ایچنده قالدوقا ، ماگما دوق عمرخان یولینده
هریت نی استقامت تاخمای تاخماهای ، قان یوق توپ ظالم کولینده ،
تقریظ .
ایلاری مارمیش ایلاری ای ترکستان اولاری ،
ماکینک بیز آلدیمیزگه ، تیتیه تیب هریرلاری .

(7) Uyğuristan Yaşlarımız (Uyğuristan Gençlerimiz)

« او یغورستان یاشلاریمیز »
او یغورستان یاشلاریمیز ، یوق تیتیه نجه قوربان یاشلاریمیز .
شوق نیک ایمان ساغلام و ییبدان ، ایستلاققان یوقداشلاریمیز .
چیکندی بیز نیک یور تیتیه ده ن ، جهمالته بیز نیک ظالمات
اور یغان او یغان ، او یغان مله کورت وندی ایهری جهم ییجان .
قالما ایس بیز نیک کوزلاریمیز چو نگی بیزلار بولدوقا آرد
وطن مله ایس بیز ایهری ، یا کغوز باقاری هریت

(8) Pârçe (Parça)

کچ ایله کوندوز بیزلارگه ادخشا شتی ،
یوردگن جاییه یوز طایخ ایله تون تماش
ملیت یولیدا ، کتسه ده بو پاشتی ،
ایشله یلی اییدی هاییدی او قادیاشی .

(9) Uluğ Teñrim (Ulu Tanrım)

« اولوغ تکریم »
اولوغ تکریم ، سن عشق وده یوده ده ،
ترک نیش یوقی آیدیشلا سنین توتسون اولجا لار
خا دیلدا سنین گون گبی هر بولوش بو چک لار .
اولوغ یوردوچم ای سونگیلی اولکلام ،
سویله سا نجا یول نه ده ده یول بیره یوردو
چاغیرا دور بیزن او چوش ، با با میز او غوف .
ای ترک نیش یوردی مبارک وطن سن یا شا و سن ،
ملیت باشین نورلار سا چار سن .
طایخ لاریلده آلتون کوموشی معده نلار قانیار
آچ کوز کوه خوشن لار ندامت بیزن قایلار .
لقرط ای ترک یوردی سن بیزلار بیز ما نت سن .
سن خور قرا اولسک هم سینتی به رمه بیزن .

(10) Ey Türkistan (Ey Türkistan)

«ای ترکستان»
ای ترکستان کوزلار بیلدونه، او مید قارلار - هر زمانه
شانی - زهفر یولدوزی بیزین کولمیشد و د - آسمان
شرقده ن غریبه آیلاندی عالمن، فخر دیار - آتدی فتح ایستیل -
صیلاح اولدی قوه تیمن ما زید، بیزینک بیزا دتهر بهان،
ترک نامیمیز تازده هم ایستله کدور بیزینک قانیمیز،
باشتور ما تیمن، چیتساده - دوشمنی یوردتده جانیمیز
نقرا ط
حیران قیلدوق بیزلا بو عالمن
اوندون یلیق آسیر ایدوزک قور تولدوق
موشتمیز بولدی یاریمیز

(11) Vetenniñ Terekşisini İsteriz (Vatanın Terakkisini İsteriz)

«وطن نینگ ترققى سینی ایستیز»
وطن نینگ ترققى سینی ایستیز،
معارفا ریاچین او مید ایله دین،
غیاثت بی ظالم لارگه قارشى بیز،
عزیز اولدو شنگ جان خیدالاریمیز.
قورولدی عدالت عزیز اولگه گه،
بیریلدی سباوات حقوق جهله گه،
بلاشتا سون حقیقت اوچون ایستلاپ،
یوقالموز بونا حق ایله اختلاف.
آجهلیری بهار نینگ لطف گوللهری،
اوقوب سائرا شور ایمدی بلبل لاری،
یا شائسوز بولگه هم دیکى ایستفاق،
یوقالموز بونا حق ایله اختلاف.

(12) Seherler Ağlayan Bülbül (Seherler Ağlayan Bülbül)

سهارلار آغلايان بلبُل
چون بهار اولدی آچیلدی ، گول آچیلدی هر یارده
بلبل ایتدی آهر زاری ، ناله چیکتی آغلا دی ،
سهارلار آغلايان بلبُل ، سن آغلامه بن آغلا ریم ،
قلبیمن داغلايان بلبُل ، سن آغلامه بن آغلا ریم ،
بلبلون کیدیکی ساری ، بن آغلا ریم زاری زاری ،
سه وه ریم بن بو وطنی ، سن آغلامه بن آغلا ریم ،
بلبلون کیدیکی یاشیل ، بلبلون گوله دولاشیر
آغلاما ق بکایا راشیر ، سن آغلامه بن آغلا ریم ،
بلبلون کیدیکی قارا ، یوره کیم بک ده دین یارا ،
شیمدی یتدییم بن مراده ، سن آغلامه بن آغلا ریم ،

(13) Dağ Başını Duman Almış (Dağ Başını Duman Almış)

داغ باشینی دومان آلمیش
داغ باشینی دومان آلمیش ، ده ره له ره دومان آقار
گوشش او خوقدی شیمدی دوغار یوریا لیم آرقدا شیم
سه سیز یوریا کورک سو دیکلا سین
یوروشلا دیمیز دین هر بیر قنیره سین - تیتره سین
بو آقار سونه ره ده باره ، بو باغلا - بو بو سستار
هم بو طالع لار بو یا یلا قلا ره یوریا لیم آرقدا شیم

(14) Ari Gezer (Ari Gezer)

« آری گه زه ر »
آری گه زه ر حسیبک ایتمه
قوشلار اوچار، بیر یوم آت
اورمان ره گده ره شگه کیره
هر طرفه چالیشماق بار
آر قداشلار ایش یا شینه
کلدوق چالیشماق یا شینه
مکتب جنت که کی دوام آت، تکرار
هایدی - هایدی چالیشایم، چالیشماقده آیشالیم
کلدی بهار، سو ذوق قاچار
سولار آقیب گول لار آچار
گول آچیلدی نو دین ساچار
هر کیم سه بیر مقصد قازان
آر قداشلار مکتب ایسته، مقصد تلگه یتمک ایسته
مکتب جنت که کی دوام آت، تکرار
هایدی - هایدی چالیشایم، چالیشماقده آیشالیم

(15) Havada Uçar Kuşlar (Havada Uçar Kuşlar)

« هاد و اده اوچار قوشلار »
هاد و اده اوچار قوشلار، قناتین قاصیب
یئگی طماق اینزلی، سیرلارگه باقیب
نیزه ایمدی بوشن یا تهای، ایستله یلی یا شلار
یا شلار اطرافگه باقیب
کچ ایدی ذوان ایدی ایمدی تا ک آتدی
خلقتین غفلتده بی آواز او یغایدی

(16) Tenkid, Biz Karşimiz (Tenkit-Biz Karşımız)

«تنقىد بىز قارشىمىز»

بىز قارشىمىز بىز لارگە ، نىظر سالىش بىز لارگە ،
دە سىسە بىز بىخە بىمىز ھېچ دەھمە قىلمايمىز موندە كىمى بىز لارگە .

غىرە تآلىك بىز لار دىمە ، بىز ر و ط ن سىز لار دىمە ،
بىز بىلەيمىز ائەدى ھېچ غىرى تۇرىتقە سىز دىك قىزىل كوز لار دىمە

چىراى لار تىكىز دە قان يوق ، چىمد لار تىكىز دە چان يوق ؟
ايشلە نىكە سىز دە ايمان يوق ، بىلىش زاور تىكىز دە بىر توغۇر ئان يوق

بۇ بىر نىسبەت سىز گە ، خۇلاق سالىك بۇ سوز گە ،
موندە كىم قىلسا كىتىز بولسا و بىلان بىلىكىز جا نىز كىز بىر تال ارقا .

(17) Kara Kara Karğilarniñ (Kara Kara Kargaların)

«قارە - قارە قارغىلار نىكە»

قارە - قارە قارغىلار نىكە قناتى بولسا قە ، قناتى بولسا قە
ايگىز - ايگىز دە رىخت لار نىكە شاعىرە قونسا قە ، شاعىرە قونسا قە

جان آلغۇچى غىز رايىل نىكە شاگىردى بولسا قە ، شاگىردى بولسا قە ،
بىز نىكە يولغە قصد قىلغان نىكە چاننىن آلساق چاننىن آلساق
نقراط

اورگولدى ئىلك چورگولدى ئىلك ،
ماگنان ئىو لىمىز كونا سىيدىمە بولك .

قاشىمىز قاراكون لىمىز آلا ،
اوزىمىز ا و بىلان ا و قونغان باللا ،
د و قنمىز آلتە تاللا يا شىمىز كىچىك ،
سوزىمىز چو چوچك آمما ايشىمىز چالا .

نقراط

اورگولدى ئىلك چورگولدى ئىلك ،
ھېچ بىر علاج يوق بولمە تور ئىلك .

Sonuç

Şair 1930'lu yıllarda orta çağ esaretinde kalan Doğu Türkistan'da halkın desteğini kazanarak Yeni Usul Okulları açmış, Türkiye'de öğrendiği ne varsa orada hayata geçirmiştir. Şairin kurduğu "İzciler" grubu, bunun örneklerinden birisidir. Öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla "öğretmen yetiştirme kursu" açmıştır. 1934 yılından 1935 yılının ilkbaharına kadar Atuş ilçesinin yirmi dört kasabasında yirmi dört ilköğretim okulu yaptırmış ve sonbaharda on bin öğrencinin eğitimini başlatmıştır. Kendisinin yazdığı şiirler ve bestelediği müzik ile ortaya çıkardığı şarkıları öğrencilerine öğretmiş, Türkiye'de öğrendiği şiirlerden de yararlanmış, millî eğitimin önemini ve verimini geniş kapsamlı tanıtımlarla halka benimsetmiştir. Bu süreçte Uygur millî eğitimine getirdiği yenilikler nedeniyle pek çok engelle karşılaşmıştır. Doğu Türkistan Uygurlarının millî eğitiminde son yüz yılda eşi benzeri görülmeyen başarılar imza atmıştır.

Bugün Memtili Efendi'nin adı ve vesikalık resmi, Uygur millî eğitimi ile özdeşleştirilerek, Uygur millî eğitiminin simgesi durumuna geldiyse, Mirehmet Seyit, Yalkun Rozi, İbrahim Alp Tekin başta olmak üzere, Uygur toplumunun geleceği için, genç kuşakların bilinçli yetişmesi için elinden gelen tüm gayreti gösteren sorumlu aydınların emeği sayesinde olmuştur.

Şairin birçok şiiri bestelenerek öğrencilere öğretilmiş ve Doğu Türkistan'ın farklı bölgelerinde yaygınlaştığından, bir şiirin birkaç varyantı ortaya çıkmıştır. Şiiri hafızasında saklayanların, yazıya geçirenlerin veya yayına hazırlayanların çeşitli politik sebeplerle yaptığı müdahaleler de söz konusudur. Şiirlerde bazı kelimeler, Doğu Türkistan'da yayımlanan kaynaklar ile, yurt dışında ulaştığımız kaynaklarda farklılık arz etmektedir. "Türkistan", "Biz Türk'üz" gibi ibareler, yurt dışında ulaştığımız şiirlerde karşımıza çıkmakta, Doğu Türkistan'da yayımlanan şiirlerde ise bulunmamaktadır. Söz gelimi, kullanım sıklığı en yüksek olan "Türük" kelimesi 8 defa, "Türkistan" kelimesi ise 5 defa geçmektedir. Ancak Doğu Türkistan'da yayımlanan "Memtili Ependi Şe'irliri" isimli kitaptaki şiirlerin hiçbirinde bu kelimeler bulunmamaktadır.

Şiirlerini, bestelerini, idealleri ve eğitimciliği için hizmet ettiren şair, öğrencilerine Türkiye'de öğrendiği ve kendisini derinden etkileyen türkü ve şarkıları da öğretmiştir. Bizim ulaştıklarımızdan tespit ettiklerimiz şunlardır: (1) Annem Beni Yetiştirdi (Alay Marşı), (12) Seherde Ağlayan Bülbül (Aşık Veysel'in Türküsü), (13) Dağ Başını Duman Almış (Gençlik Marşı), (14) Arı Gezer (Ali Ulvi Elöve'nin "Çalışalım" Başlıklı Şiiri).

Öğretilerin yazılış özellikleri; yuvarlak ünlülerde ayırt edici işaretlerin bulunmayışıyla, i ve kapalı e sesinin aynı yazılışıyla, Arapça Farsça alıntı kelimelerin Türkçenin fonetik sistemine uydurulmaksızın aslı gibi yazılışıyla, eklerin ayrı yazılışıyla, Yeni Uygurcanın başlangıç dönemindeki yazılış özelliklerini yansıtmaktadır. Bu özellik aynı zamanda Çağatay yazı dilinin yazılış özelliğidir. Öğretiler, yazılış bakımından Yeni Uygurcanın Çağatayca'nın devamı olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır.

Öğretilerde Türkiye Türkçesine ait dil unsurları yer almıştır. Şairin Doğu Türkistan'da yayımlanan ve yayımlanma ihtiyacı dolayısıyla üzerinde değişiklik yapılan şiirlerinde de rastlanan bu durum, Kaşgarlı'nın şairle ilgili "Türk dilinin lehçe ve şivelerinin birbirinden uzaklaşmasını değil birliğe yönelerek gelişmesini istiyordu" şeklindeki tespitini²⁶ doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

- ALP TEKİN İbrahim (2000). *Memtili Ependi Şe'irliri (Memtili Efendi Şiirleri)*, Haz., Urumçi: Şinciang Halk Neşriyatı
- DEVELİ, Hayati (2008). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*, İstanbul: Kesit Yayınları
- DİYAR Abdurahman Mamut (1987). "Aksu Konişehir Maarip Tezkirisi" (Aksu Konaşehir Eğitim Tezkeresi), *Şinciang Tarih Materyalliri*, S. 20, s. 236- 246.
- İBRAHİM Rozi (1987) "Şayar Nahiyisinin Medeniy- Maarip Tarihidin Kiskiçe Eslime" (Şayar İlçesinin Kültür Eğitim Tarihinden Kısa Hatıra), *Şinciang Tarih Materyalliri*, S. 20, s. 142- 149
- İNAYET Alimcan (2003). "Ünlü Eğitimci Mehmet Ali Tevfik'in Edebi Kişiliği Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı dergisi*, Ankara: TDK Yayınları, S. 15, s.143-158
- KAŞGARLI Reyila (2014) *Çağdaş Uygur Şairlerinden Memtili Tefik Efendi'nin Şiirleri Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Aktarma-Sözlük)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut (2008) "Çağdaş Uygur Edebiyatı Şairi Mehmet Ali Tevfik'in Şiirlerine Çağdaş Türkiye Edebiyatının Etkileri", *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- (1998) "Yeni Uygur Türk Edebiyatı'nın Ünlü Temsilcisi Şair Mehmet Ali Tevfik", *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZKAN Mustafa, TÖREN Hatice (2008). *Osmanlı Türkçesi*, C.I, İstanbul: 3F Yayınları.
- POLAT Abdurup (1993). "Çağatay Tili Degen Atalgu Togrisida" (Çağatay Dili Denen Kavram Üzerine), *Çağatay Uygur Tili Tetkikatidin İlmîy Makaliler*, Pekin: Milletler Neşriyatı

²⁶ Sultan Mahmut Kaşgarlı, *age*, s. 221

ROZİ Yalkun (2013). "Memtili Ependiniñ Mektep Nahşiliri Toğrisida" (Memtili Efendi'nin Okul Şarkıları Hakkında), *Oyğınivatkan Ecdad Rohi* (Uyanmakta Olan Ecdat Ruhı), Şinciangdiki Yazguçılarnıñ Nadir Eserleri Serisi, Urumçi: Şinciang Pen Tehnika Neşriyatı, s. 299-330

----- (1997). "Untulgan Engüştler-Tevfik Rohi" (Unutulan Kıymet- Tevfik Ruhı), *Şinciang Medeniyiti*, S. 4, s. 11-20

SEYİT Mirehmet (1981). "Şair Tevpik" *Bulak Dergisi*, S. 3, s. 228- 253

SEYİT Mirehmet ROZİ Yalkun, ZORDUN Ablıkim, (1997). *Memtili Ependi*, Urumçi: Şinciang Üniversitesi Neşriyatı.

TALİP Abdulla (1990). *Uygur Maarip Tarihidin Uçirıklar* (Uygur Eğitim Tarihinden Haberler), 2. bs., Urumçi: Şinciang Halk Neşriyatı

TERES Ersin (2013). *Çağatay Türkçesi-Dil Bilgisi ve Metin Çalışmaları*, İstanbul: Sürat Üniversite Yayınları

TİMURTAŞ Faruk Kadri (1996). *Osmanlı Türkçesine Giriş*, C. I, 14. bs., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım

Elektronik Kaynaklar

Türkü sözleri <http://www.forumdas.net/turku-sozleri/annem-beni-yetistirdi-vatana-yolladi-sozleri-113242/> (25.03.2012, 20:17)

Seherde Ağlayan Bülbül <http://www.turkuyurdu.com/seherde-aglayan-bulbul-1-4213.html> (27.03.2012, 22:15)

Gençlik Marşı http://www.beethovenlives.net/genclik_marsi.htm , (28.03. 2012, 14:38)

Çalışalım <http://www.dersimiz.com/siir-1585-Calisalim.html>, (28.03.2012, 15: 52)

Büyük Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5385ccaee591.96960306 (24.05.2014, 13:3)